

สื่อชุมชน: วิทยุชุมชนและโทรทัศน์ชุมชน เสาหลักที่สามของพลเมืองตื่นตัวและ
ความหลากหลายภายในระบบนิเวศสื่อที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

Community media: Community radio and community television:

The third pillar of active citizen and diversity within
the ever-changing media ecosystem

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

วีรพงษ์ พลนิกรกิจ.

สื่อชุมชน: วิทยุชุมชนและโทรทัศน์ชุมชน เสาหลักที่สามของพลเมืองตื่นตัวและความหลากหลาย
ภายในระบบนิเวศสื่อที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา =

Community media: Community radio and community television: The third pillar of active
citizen and diversity within the ever-changing media ecosystem.— นครราชสีมา :

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2567.

182 หน้า.

1. สื่อมวลชนท้องถิ่น. I. ชื่อเรื่อง.

302.23

ISBN 978-974-533-779-4

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

พิมพ์ครั้งที่ 1 จำนวน 300 เล่ม พ.ศ. 2567

บรรณาธิการ ประพันธ์ พันธุ์อนุกุล

■■■ HEINRICH BÖLL STIFTUNG
SOUTHEAST ASIA

ผู้สนับสนุนการจัดพิมพ์ : มูลนิธิไฮน์ริค เบ็ลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เลขที่ 32/4 ซอยทองหล่อ 1 แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร 10110

โทรศัพท์ 0 2622 5960-2

SUTPRESS

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

จัดพิมพ์โดย : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

111 ถนนมหาวิทยาลัย ตำบลสุรนารี อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา 30000

โทรศัพท์ 0 4422 5765 0 4422 5763

พิมพ์ที่ : บริษัท ยีนหยัดชัดเจน จำกัด

เลขที่ 58, 60 ตรอกวัดสุทธระ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา

30000 โทรศัพท์ 08 6461 6789 06 2964 4659 09 1136 8797

คำนำ

หนังสือ “สื่อชุมชน: วิทยุชุมชนและโทรทัศน์ชุมชน” เล่มนี้ เน้นความหลากหลายของเนื้อหา ทั้งในมิติของกรณีศึกษาและตัวอย่างจากประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก โดยไม่เน้นในส่วนของประเทศไทย เพราะเป็นส่วนที่ผู้เขียนขอเชิญชวนให้ผู้สนใจ ศึกษาจากผลงานวิชาการต่าง ๆ และลองสำรวจด้วยการเปิดรับฟังและรับชมสื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพที่อยู่รอบตัว เพื่อได้ใช้หนังสือเล่มนี้เป็นกระจกสะท้อนภาพที่แท้จริงของพัฒนาการและความสมดุลของระบบนิเวศสื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพของประเทศไทย พร้อมกับการตั้งคำถามสร้างสรรค์ที่จะนำไปสู่การปกป้องสิทธิการสื่อสาร ซึ่งเป็นสิทธิพื้นฐานสำคัญในระบอบประชาธิปไตย บทเรียนของสื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพชุมชนที่ได้จากตัวอย่างของประเทศต่าง ๆ มีทั้งสถานีที่ดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและสถานีที่ยุติการดำเนินงานซึ่งควรค่าที่จะจารึกไว้ในประวัติศาสตร์ โลกของการสื่อสารของชุมชน

สื่อชุมชนเป็นเสาหลักสำคัญในการสร้างความหลากหลายในระบบนิเวศสื่อภายในชุมชน สื่อชุมชนครอบคลุมหลายสื่อหลายลักษณะ แต่มีจุดร่วมคือ “ชุมชน” ที่เป็น “พลเมือง” หนังสือเล่มนี้ ให้ความสำคัญกับวิทยุชุมชนและโทรทัศน์ชุมชน สื่อชุมชนที่เป็นช่องทางเลือกเพื่อต้าน/ทวนกระแสหลักของสังคม และเป็นสื่อทางออก (เมื่อมีปัญหาหรือเมื่อคราวที่ไม่มีทางเลือก) เพื่อใช้ในการสื่อสารของชุมชนในการหาแนวทางออกหรือแก้ไขปัญหาชุมชน

ผู้เขียนรวบรวม ประมวล และคัดสรร ด้วยข้อจำกัดจากข้อมูลที่มีและสามารถเข้าถึงได้ รวมทั้งความรู้และทักษะในการแปลภาษาอื่นนอกเหนือจากภาษาอังกฤษของผู้เขียน

เนื้อหาของหนังสือมีความเป็นปัจจุบัน ณ วันที่เขียน จึงเปิดทางไว้ให้ผู้สนใจศึกษาเพิ่มเติมจากแหล่งข้อมูลอื่นและวิชาการเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีหยุดนิ่งในระบบนิเวศสื่อนี้

ผู้เขียนขอขอบคุณผู้ให้สัมภาษณ์กรณีศึกษา บรรณารักษ์ ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีที่ช่วยเหลือในการสืบค้นข้อมูล ผู้ให้บริการด้วยหัวใจและความเป็นมืออาชีพ บุคลากรสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีที่ช่วยเหลือในกระบวนการผลิต และมูลนิธิไฮนริค เบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สนับสนุนการพิมพ์

วีรพงษ์ พลนิกรกิจ

2567

สารบัญ

หน้า

บทที่ 1

สื่อชุมชน	1
1.1 สื่อชุมชน คืออะไร ?	2
สื่อทางเลือก vs สื่อกระแสหลัก: สื่อที่มีหัวใจคือ “ชุมชน”	4
สื่อทางเลือก, สื่อชุมชน และสื่อภาคประชาชน: ความเหมือนและความต่างจากมุมมองของนักวิชาการ ไทย	8
สื่อชุมชน	9
1.2 สื่อชุมชนมีคุณลักษณะอย่างไร ?	11
1.3 สื่อชุมชนกับสื่อธุรกิจและสื่อสาธารณะ	14
สรุป	19
รายการอ้างอิง	23

บทที่ 2

สื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพ: กิจกรรมบริการธุรกิจ กิจกรรมบริการสาธารณะ และกิจกรรมบริการชุมชน	27
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมบริการธุรกิจ	30
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมบริการสาธารณะ	35
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมบริการชุมชน	46
2.4 การวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างสามเสาหลักของการให้บริการสื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพ และทิศทางการใช้ประโยชน์	49
สรุป	51
รายการอ้างอิง	54

บทที่ 3

วิทยุชุมชน	57
3.1 วิทยุชุมชนคืออะไร ?	58
3.2 วิทยุชุมชนมีบทบาทอย่างไร ?	64
กลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว	65
กลุ่มประเทศกำลังพัฒนา	68
กลุ่มประเทศอดีตสหพันธ์สาธารณรัฐสังคมนิยมยูโกสลาเวีย	68
กลุ่มประเทศเอเชีย	69

กลุ่มประเทศในทวีปแอฟริกา.....	71
ประเทศตะวันออกกลาง.....	73
3.3 กรณีศึกษา: วิทยุชุมชนเกี่ยวโต เซนโจ เรดิโอ คาเฟ่ ประเทศญี่ปุ่น วิทยุกำลังส่งต่ำของพลเมือง เกี่ยวโต โดยองค์กรไม่แสวงหากำไร เพื่อประชาสังคม สังคมเมืองและสังคมผู้สูงอายุ	74
3.4 กรณีศึกษา: วิทยุชุมชน 2SER เครือรัฐออสเตรเลีย วิทยุชุมชนเพื่อการศึกษา แหล่งข่าวสารความรู้ แหล่งนวัตกรรมสื่อเสียง ช่องทางออกของศิลปิน พื้นที่เรียนรู้และขับเคลื่อนทางสังคม และการ รวมกลุ่มเครือข่ายความร่วมมือ	81
สรุป	87
รายการอ้างอิง	89
บทที่ 4	
โทรทัศน์ชุมชน	95
4.1 โทรทัศน์ชุมชนคืออะไร ?	96
4.2 โทรทัศน์ชุมชนมีบทบาทอย่างไร ?	99
กลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว	100
กลุ่มประเทศในเอเชีย-แปซิฟิกและตะวันออกกลาง	103
กลุ่มประเทศกำลังพัฒนา	105
กลุ่มประเทศในภูมิภาคลาตินอเมริกาและแอฟริกา	105
4.3 กรณีศึกษา: โทรทัศน์ชุมชนกอนเทนเบิร์ก ราชอาณาจักรสวีเดน โทรทัศน์เข้าถึงของสาธารณะ แหล่งข่าวสารและความบันเทิงภายในกอนเทนเบิร์กและภายนอกสวีเดน พื้นที่สื่อของผู้พลัดถิ่น พื้นที่เรียนรู้เพื่อเข้าใจความต่างของคนในสังคม พื้นที่เรียนรู้และสร้างสรรค์ผลงานสื่อของ เยาวชน/คนหนุ่มสาว และพื้นที่ความร่วมมือของภาคีและเครือข่ายเพื่อเคลื่อนไหวทางสังคม	106
4.4 กรณีศึกษา: “สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมาวรี” (Whakaata Māori) หรือโทรทัศน์มาวรี (Māori Television) ประเทศนิวซีแลนด์ หรือ Aotearoa: สื่อของชนพื้นเมืองเพื่ออนุรักษ์ภาษาและ วัฒนธรรม เสริมสร้างอัตลักษณ์ของชาติ และดำรงไว้ซึ่งความเป็นชนพื้นเมืองของประเทศ ภูมิภาค และโลก	112
สรุป	117
รายการอ้างอิง	120
บทที่ 5	
ระบบนิเวศสื่อและผู้รับสารในยุคดิจิทัลกับสื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพ และความท้าทายของสื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพชุมชน	125
5.1 ระบบนิเวศสื่อดิจิทัลที่เป็นสื่อใหม่กับสื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพ	126

5.2 ปัญหาประติษฐ์กับสื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพ.....	130
5.3 ผู้รับสารกับสื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพ.....	138
พฤติกรรมการเปิดรับสื่อของผู้รับสาร.....	139
พฤติกรรมการเปิดรับกิจการบริการสาธารณะของพลเมือง.....	141
พฤติกรรมการเปิดรับกิจการบริการชุมชนของพลเมือง.....	142
5.4 ประเด็นท้าทายของสื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพชุมชน.....	145
สรุป	149
รายการอ้างอิง.....	151
บทที่ 6	
ปัจจัยมบท	157
6.1 พัฒนาการของสื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพชุมชน.....	158
6.2 บทบาทกับเสรีภาพของสื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพชุมชน.....	163
6.3 สื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพชุมชนในยุคดิจิทัล	165
สรุป	168
รายการอ้างอิง.....	169
ดัชนีค้นคำ.....	170

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1	ขอบเขตของสื่อชุมชนตามลักษณะของสื่อ	3
ตารางที่ 2	แนวคิดพื้นฐานของกิจการกระจายเสียงและแพร่ภาพ	30
ตารางที่ 3	เปรียบเทียบระหว่างกิจการธุรกิจ กิจการบริการสาธารณะกับกิจการบริการชุมชน.....	50

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1	ภายในห้องจัดรายการของเกียвто เซนโจ เรดิโอ คาเฟ่.....	76
ภาพที่ 2	พื้นที่ควบคุมเสียงของเกียвто เซนโจ เรดิโอคาเฟ่	79
ภาพที่ 3	ห้องบันทึกรายการ โทรทัศน์ชุมชนกอนเทนเบิร์ก.....	109
ภาพที่ 4	ห้องทำงานที่ใช้ในการควบคุมรายการด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์.....	110

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่ 1 คุณลักษณะสำคัญของสื่อชุมชน.....	20
แผนภาพที่ 2 แนวคิดทางการเมืองกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสื่อสาร.....	51
แผนภาพที่ 3 ลำดับเวลาการพัฒนาสื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพ.....	158
แผนภาพที่ 4 ระดับของบทบาทกับเสรีภาพของสื่อกระจายเสียงและแพร่ภาพชุมชน	163
แผนภาพที่ 5 บริบทของสื่อดิจิทัลชุมชน.....	166